

Katja Bhatnagar

Podnebne spremembe in starejši

POVZETEK

V povezavi s podnebnimi spremembami se starejši ljudje znajdejo v treh položajih: v položaju tistih, ki krizo močno občutijo in jih podnebne spremembe neposredno prizadenejo; v položaju tistih, ki h krizi prispevajo svoj ekološki odtis; in tistih, ki lahko pripomorejo k reševanju podnebnih sprememb s svojimi življenjskimi izkušnjami, znanjem in trajnostnim načinom življenja. Vključenost starejših ljudi pri reševanju podnebnih sprememb je zaradi demografskih sprememb nujnost in dolžnost za medgeneracijsko pravičnost, obenem pa izjemna priložnost za medgeneracijsko sožitje. Članek osvetli vlogo starejših pri reševanju podnebnih sprememb, ovire za sodelovanje in predstavi možnosti za spodbujanje večjega vključevanja in sodelovanja starejših ljudi pri reševanju okoljskih vprašanj, o zapuščini ter skrbi za prihodnje generacije.

Ključne besede: podnebne spremembe, starejši, ranljivost, starosti prijazna mesta in občine, medgeneracijska pravičnost, dediščina, zapuščina, medgeneracijsko sožitje

AVTOR

Mag. Katja Bhatnagar je diplomirana profesorica geografije, pedagoginja in andragoginja ter magistrica managementa trajnostnega razvoja. Ima večletne izkušnje dela z ranljivimi skupinami in skupnostmi v nevladnih organizacijah, ki delujejo na področjih okoljskega ozaveščanja in socialni pomoči. Na inštitutu Antona Trstenjaka je zaposlena kot organizatorica mreže skupnostnih programov, kar vključuje delo s skupnostjo, prostovoljci in neformalnimi oskrbovalci ter pomoč pri organizaciji in izvajanju aktivnosti za kakovostno staranje in sobivanje generacij. Na inštitutu se uvaja tudi za drugo projektno, razvojno in raziskovalno delo.

ABSTRACT

Climate change and older people

Regarding the climate change, older people can find themselves in three positions: those who feel the crisis acutely and are directly affected by climate change; those who contribute to the crisis through their ecological footprint; and those who contribute to climate change solutions through their life experience, knowledge, and sustainable lifestyles. Regarding demographic change the involvement of older people in tackling climate issues is an imperative as well as responsibility for intergenerational justice, but on the other hand also a tremendous opportunity for intergenerational coexistence. This article highlights some possibilities how older people can address climate change, the

barriers for their involvement and presents some suggestions to promote their participation in addressing environmental and legacy issues as well as care for future generations.

Key words: climate change, older people, vulnerability, age-friendly cities and municipalities, intergenerational justice, heritage, legacy, intergenerational coexistence

AUTHOR

Mag. Katja Bhatnagar holds a degree in geography, pedagogy and andragogy and master's in management of sustainable development. She has many years of experience working with vulnerable groups and communities in non-governmental organizations in the area of environmental awareness and social help. She works at the Anton Trstenjak Institute as the coordinator of community programs, including working with stakeholders, volunteers, non-formal carers and older people. She provides support in organization and implementation of activities for quality ageing and intergenerational coexistence. At the institute she is also involved in international projects and development and research work.

1 UVOD

Podnebne spremembe, na katere nas je dodatno opozorilo letošnje vroče in suho poletje, se nanašajo na dolgoročne spremembe temperatur in vremenskih razmer. Spremembe so lahko naravne, od 19. stoletja pa jih pospešujejo človekove dejavnosti, predvsem izgorevanje fosilnih goriv, kot so premog, nafta in plin. Ta ustvarjajo emisije toplogrednih plinov, zaradi katerih v ozračju nastane učinek tople grede, ki zadržuje sončno toploto in zvišuje temperature na Zemlji. Najbolj znana plina sta ogljikov dioksid, ki izvira iz porabe bencina, in metan, katerega je največ na odlagališčih smeti. Glavni onesnaževalci so energija, industrija, promet, stavbe, kmetijstvo in raba zemljišč (Združeni narodi, 2022). Podnebne spremembe povečujejo pojav ekstremnih vremenskih razmer, kot so višje temperature, višje temperaturne razlike, dolgotrajnejša sušna obdobja in kratkoročne ter intenzivne padavine s pogostejšimi neurji, točo in drugimi vremenskimi pojavi. Spremembe vremenskih razmer vplivajo na oskrbo z vodo in hrano svetovnega prebivalstva, dvigujejo nivo morske gladine in povečujejo bolezni (Pillemer, Cope in Nolte, 2021).

Prvi odzivi mednarodne skupnosti na spremembe v podnebnju in v okolju segajo v sedemdeseta in osemdeseta leta prejšnjega stoletja. Na konferenci Združenih narodov o človekovem okolju v Stockholmu leta 1972 se je mednarodna skupnost prvič sestala, da bi skupaj obravnavala potrebe svetovnega okolja in razvoja. Po tej konferenci je bil oblikovan Program Združenih narodov za okolje (UNEP), v številnih državah po svetu pa so bila ustanovljena prva ministrstva za okolje. V tem obdobju so se znanstveniki, ekonomisti in aktivisti pričeli spraševati o

paradigmi nenehne gospodarske rasti, na kar so opozorili tudi v znanstvenem poročilu *Meje rasti*. Kot odgovor na globalne probleme podnebnih sprememb, izgubo biotske raznovrstnosti, onesnaženost zraka, vode in tal ter povečanja neenakosti je leta 1987 nastalo Brundtlandovo poročilo, iz katerega izhaja največkrat citirana definicija trajnostnega razvoja, ki pravi, da potrebujemo: »... razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanjosti in ne ogroža možnosti zadovoljevanja potreb prihodnjih rodov« (Our Common Future, 1987).

Reševanje okoljskih problemov sega že v osemdeseta leta. Na podlagi Baselske konvencije se je uredilo ravnanje z nevarnimi odpadki, z Dunajsko konvencijo o varstvu ozonskega plašča pa se je za 98 % zmanjšala svetovna poraba snovi, ki škodljivo delujejo na ozon (Evropska Agencija za okolje, 2022).

V letu 1992 je bila sprejeta Konvencija Združenih narodov o podnebnih spremembah, ki jo je podpisalo 197 držav s ciljem, da se zmanjša človekov vpliv na podnebne spremembe (Evropska komisija^a, 2022). Na podlagi Konvencije so se podpisnice s Kjotskim protokolom leta 1997 zavezale k zmanjšanju emisij šestih toplogrednih plinov, v prvem obdobju za 5 % glede na ravni iz leta 1990. Kjotski protokol je temeljil na načelu skupne, a različne odgovornosti. Poudarja, da so razvite države v zgodovini več prispevale k ravni toplogrednih plinov in so zato pravno zavezane k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov. Slovenija je v prvem obdobju (2008 do 2012) zmanjšala emisije toplogrednih plinov za 7,1 %. Leta 2012 so na konferenci v Dohi pripravili dogovor o podaljšanju Kjotskega protokola do leta 2020, k zavezi pa je bil dodan še en toplogredni plin. Dogovor ni bil sprejet, saj se je zavezalo manj kot tri četrtine pogodbenic; med drugimi se niso pridružile nekatere države z zelo velikimi emisijami toplogrednih plinov: ZDA, Kanada, Japonska, Nova Zelandija, Rusija, Ukrajina in Belorusija (Umanotera, 2022).

Nesprejetje dogovora v Dohi je nakazalo, da je potrebna priprava novega sporazuma. Pomemben korak je bil Pariški sporazum (Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja) iz leta 2016, ki ga je podpisalo 195 držav. Države so sprejele dolgoročni cilj ohraniti dvig povprečne globalne temperature občutno pod 2 °C in nadaljevati s prizadevanji, da se dvig temperatur omeji pod 1,5 °C. Omejitev globalnega segrevanja pod 2 °C je pomembna za zmanjšanje tveganja nepovratnih sprememb, kot je izguba poletnega arktičnega morskega ledu na Grenlandiji, arktične ledene plošče in večine svetovnih alpskih ledenikov. Izguba ledenikov bi namreč povzročila dvig morske gladine in s tem ogrozila številna obalna mesta in otoške države; suše, poplave in ekstremni vremenski pojavi bi ogrozili varnost oskrbe s hrano in vodo. Če svetu uspe omejiti dvig globalnih temperatur pod 1,5 °C, bi to pomenilo ohranitev stabilnega podnebja in zmanjšanje tveganja za zdravje, premoženje, zadostno preskrbo s hrano in vodo, varnost ljudi in gospodarski razvoj. Pariški sporazum je bil prvi univerzalni, pravno zavezujoč sporazum o podnebnih spremembah, ki pokriva skoraj

vse svetovne emisije. Je sporazum, ki je prvič v zgodovini združil vse narode v boju proti podnebnim spremembam (Umanotera, 2022).

Pogajanja pogodbenic po sprejemu Pariškega sporazuma so se nadaljevala v naslednjih letih na podnebnih konferencah v poljskih Katovicah (2018), španskem Madridu (2019) in Glasgowu na Škotskem leta 2021. Predstavniki držav so poskušali doseči sporazume o skupnih finančnih ciljih, o dolgoročni podnebni strategiji, časovnih okvirih, pravilih za mednarodne ogljične trge; ponovno pa so bila številna pogajanja preložena na naslednja srečanja. Kljub temu so države uspele doseči dogovor, da se emisije toplogrednih plinov zmanjšajo za 45 % do leta 2030. Evropska unija se je pri tem zavezala še k bolj ambicioznemu cilju, da do leta 2030 zmanjša emisije za 55 %. Odzivi na podnebno konferenco v Glasgowu so bili med strokovnjaki in znanstveniki mešani; opozarjajo, da sprejeti dogovori nakazujejo napredek, ne pa uspeh (Umanotera, 2022).

Medvladni odbor za podnebne spremembe (The Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC), ustanovljen leta 1988, namreč vsakih nekaj let pripravi poročilo o stanju podnebnih sprememb. Poročila so vsako leto bolj zaskrbljujoča, saj se je izkazalo, da se človekovi vplivi večajo, podnebne spremembe pa se kažejo hitreje in intenzivneje. Poročilo iz leta 2021 jasno kaže na nujnost, da se človekovi vplivi zmanjšajo v kratkem času, če želimo vzdržati temperature na ravni, ki zmanjšujejo tveganje ekstremnih vremenskih razmer (Stern, 2022). Poročilo opozarja, da je doseganje cilja, da se globalne temperature ne povečajo za 1,5 °C še mogoče, a bo za to potrebna resna zaveza celotnega sveta in zmanjšanje globalnih emisij toplogrednih plinov za 45 % do leta 2030 (Umanotera, 2022).

Evropska unija je leta 2019 sprejela Evropski zeleni dogovor, s katerim želi postati do leta 2050 podnebno nevtralna (ničelne neto emisije toplogrednih plinov), gospodarsko ločena od rabe virov, ob sočasnem upoštevanju, da noben človek in kraj ne bo prezrt. Dogovor je opredeljen v svežnju *Pripravljeni na 55*, v katerem Evropska komisija predlaga preobrazbo evropskega gospodarstva in družbe (Evropska komisija^b, 2022). Slovenija je julija 2021 sprejela Resolucijo o Dolgoročni podnebni strategiji Slovenije do leta 2050 ter Akcijski načrt za izvajanje podnebne strategije do leta 2030, kot odgovor na Evropsko uredbo o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov. Trenutno je v pripravi tudi nov Zakon o podnebnih spremembah (Republika Slovenija, 2022).

Naslednja podnebna konferenca je bila novembra 2022 v Egiptu; prav tako pa tudi vrh voditeljev G20 na Baliu, ki se osredotoča na mednarodno finančno stabilnost. V trenutnih svetovnih razmerah sta obe srečanja pomembni, saj se svet se sooča z okrevanjem po pandemiji covid-19, pretresajo ga vojne in nestabilne geopolitične razmere, zato so prizadevanja za reševanje podnebnih sprememb ogrožena (COP 27, 2022).

Poleg znanstvenih, političnih in mednarodnih organov, ki delujejo na področju podnebnih sprememb, imajo pomemben doprinos nevladne organizacije,

ki spodbujajo podnebne ukrepe na različne načine: ozaveščajo javnost, izvajajo posamezne akcije, sodelujejo v pravnih postopkih, ko na primer nacionalne politike, podjetja in drugi akterji ne sledijo skupnim podnebnim ciljem. Poleg nevladnih organizacij delujejo tudi različne iniciative civilne družbe, ki spodbujajo odločevalce k ambicioznejšim in zavezujočim ciljem v boju proti podnebnim spremembam. Sestavljajo jih aktivni državljani, med odmevnejšimi je gibanje Petki za prihodnost. Sprožila ga je mlada aktivistka Greta Thunberg, ki je namesto v šoli dneve preživljala pred švedskim parlamentom z napisom *Šolska stavka za podnebje* in s tem v zadnjih letih mobilizirala tisoče ljudi po vsem svetu, predvsem mlade. Pomembno je tudi ravnanje posameznikov v vsakdanjem življenju, saj prav tako prispevajo k reševanju podnebnih sprememb; preko načina življenja, potovanj, hlajenja ali ogrevanja domov, proizvodnje in potrošnje. Vsakdo lahko prispeva in noben ukrep ni nepomemben (Tosun, 2022).

Podnebne spremembe je v okviru gerontologije prav gotovo potrebno naslavljanje, saj so starejši ljudje ranljiva skupina, ki težje dostopa do ključnih virov in ima manjšo zmožnost prilagajanja na podnebne spremembe. Starejše ljudi je potrebno opolnomočiti, povečati njihovo ozaveščenost in jim omogočiti priložnosti za sodelovanje pri reševanju podnebne krize (Evropski parlament, 2021). Pariški sporazum omenja starejše ljudi predvsem v zavedanju, da je potrebno pri ukrepanju za podnebne spremembe spoštovati, spodbujati in izpolnjevati človekove pravice, pravice do zdravja, pravice oseb s posebnimi potrebami in ljudi, ki živijo v težkih razmerah ter pri tem krepiti vlogo medgeneracijske pravičnosti (United Nations Climate change, 2022).

Zgoraj predstavljeni mednarodni dogovori, delo civilnih iniciativ, nevladnih organizacij in individualna ravnanja posameznikov prispevajo k temu, kakšen planet bomo pustili prihodnjim generacijam. Živečo generacijo obvezuje, da upošteva medgeneracijsko pravičnost, dolžnost, da ohranja okolje in naravne vire ter s tem omogoča dobre življenjske pogoje in razmere prihodnjim generacijam. Zdaj živeče generacije, vključno z današnjimi starejšimi ljudmi, še lahko koristijo človeške dosežke, ki pa so znatno prispevali k podnebnim spremembah in katerih posledice bodo občutile predvsem prihodnje generacije. Današnji starejši ljudje imajo zato dolžnost, predvsem pa priložnost, da prispevajo svoj delež pri reševanju podnebnih sprememb.

2 STAREJŠI SO BOLJ RANLJIVI

Svetovno prebivalstvo se že in se bo v prihodnje neenakomerno soočalo s posledicami podnebnih sprememb. Najbolj so prizadete ranljivejše skupine prebivalstva, tudi starejši ljudje. Na ranljivost starejših vplivajo predvsem slabše telesne sposobnosti, zdravstveno stanje, mobilnost, finančne in bivalne razmere. Njihova kakovost življenja se zmanjšuje zaradi težjega prilagajanja in večje

ogroženosti; to se pokaže že pri višjih temperaturah. Poletni vročinski valovi so pogostejši, intenzivnejši in trajajo dlje ter povečujejo obolevnost in umrljivost zelo mladih in zelo starih (Pillemer, Cope in Nolte, 2021). Raziskava Svetovne zdravstvene organizacije nakazuje, da bo izpostavljenost vročini kot posledici podnebnih sprememb do leta 2030 verjetno povzročila dodatnih 38.000 smrti starejših ljudi (Curzon, 2020). Telo z leti namreč težje uravnava telesno temperaturo, s čimer se večja verjetnost, da bodo starejši ljudje med vročinskim valom doživeli dehidracijo in poslabšanje simptomov obstoječih zdravstvenih težav, kot so bolezni dihal in bolezni srca. Težave pri obvladovanju vročinskih valov so lahko še posebej izrazite, če imajo starejši ljudje druge zdravstvene težave, ki prav tako vplivajo na termoregulacijo - kronične kardiovaskularne bolezni, bolezni dihal, sladkorna bolezen, bolezni ledvic, motnje živčnega sistema, Parkinsonova bolezen, emfizem in epilepsija. Vročina vpliva tudi na socialno vključevanje starejših in participacijo v družbi, kar (lahko) še dodatno poglobi socialno izključenost in poveča osamljenost starejših ljudi (Defra, 2012). Zdravstvena tveganja in manjša socialna vključenost zaradi težkih vremenskih razmer povečujejo tudi odvisnost od formalne ali neformalne oskrbe in zdravstvenega sistema (Cooper, 2022).

Ob naravnih nesrečah je za starejše zaradi oslabljenih fizičnih sposobnosti lahko otežen varen umik; pri samih odzivih na katastrofe pa se premalo pozornosti posveča potrebam ranljivih skupin. Starejšim ljudem primanjkuje znanja in informacij o pravilnem ravnanju ob posledicah podnebnih sprememb in kako se odzvati na spremenjene okoliščine. Opravljene analize preteklih naravnih nesreč potrjujejo dejavnike tveganja. Analiza hurikana Katrina (2005), v katerem je poplavilo 80 % mesta New Orleans v ZDA, je pokazala, da se četrтина prebivalstva mesta ni odzvala na opozorila in pravočasno evakuirala; med njimi pa je bilo več kot 70 % smrti med prebivalci, starimi nad 60 let, čeprav so tvorili samo 15 % prebivalstva mesta.

Starejši ljudje imajo torej večja tveganja ob naravnih nesrečah; ta so povezana z zdravjem, mobilnostjo, finančnimi in transportnimi možnostmi ter ozaveščenostjo, kar nakazuje potrebo po politikah za dodeljevanje osnovnih sredstev, razvoju komunikacijskih omrežij, transportnih možnosti in dodatni podpori za ranljivejše skupine v primeru naravnih nesreč. Pomembna pa je tudi krepitev vloge skupnosti, načrtovanja ukrepov v primeru naravnih nesreč, ozaveščanje, izobraževanje in vključevanje starejših pri odločitvah (Riche, 2019). Pri tem ima pomembno vlogo tudi program Svetovne zdravstvene organizacije Starosti prijazna mesta in občine, saj preko osmih področij na lokalni ravni soustvarja vključujoče in podporno okolje za starejše, kar je v izrednih razmerah zelo pomemben dejavnik za učinkovito, varno in uspešno ukrepanje. O samem programu bomo spregovorili več v zadnjem poglavju.

3 TUDI STAREJŠI MORAJO PRISPEVATI PRI REŠEVANJU PODNEBNIH SPREMEMB

Starejši ljudje prispevajo svoj delež izpustov toplogrednih plinov in kot vse druge generacije onesnažujejo okolje. Povojna baby boom generacija, ki je bila rojena med 1946 in 1964, se danes upokojuje in je obenem prva generacija potrošniške družbe. Trenutno ima med vsemi generacijami najvišji ogljični odtis. Tega vsakodnevno prispevamo z izpusti v gospodinjstvu, s prevozi, s porabo energije in prehrano (Haq, 2010). Baby boom generacija razvitejših držav in potrošniških družb prenaša intenzivno potrošnjo v poznejše življenje in ima glede na predhodne generacije starejših ljudi drugačne vrednote in stališča. Precej ji pomeni kvalitetno preživljanje prostega časa, zanj so značilna (mednarodna letalska) potovanja in svetovljanstvo (Karl, 2022).

Ob staranju prebivalstva in večanju deleža starega prebivalstva je pomembno, da se starejši ljudje zavedajo tudi svojega prispevka pri onesnaževanju okolja in sodelujejo pri soočanju s podnebnimi spremembami. Razlogov za to je več. Življenjska doba se podaljšuje in obdobje po upokojitvi se daljša, zato je tudi med starejšimi ljudmi potrebno stremeti k trajnejšemu življenjskemu slogu. Trditev, da podnebne spremembe ne bodo prizadele starejših ljudi, ne vzdrži, kar smo prikazali že v prejšnjem poglavju.

Najpomembnejši razlog za prispevek starejših ljudi pri soočanju s podnebnimi spremembami pa je medgeneracijska pravičnost in dolžnost sedanje generacije, da ohrani dobre življenjske pogoje za prihodnje generacije (Haq, Brown in Hards, 2010). To izpostavlja najbolj uveljavljena definicija trajnostnega razvoja, ki pravi, da mora razvoj zadovoljiti potrebe sedanje generacije, ne da bi ogrozila potreb prihodnjih generacij (Our Common Future, 1987). Večina podnebnih in drugih okoljskih problemov namreč presega čas ene generacije, kar pomeni, da bodo negativne vplive čutile predvsem prihodnje generacije, ne da bi prispevale k ustvarjanju problema. Ideja medgeneracijske pravičnosti preprosto pomeni, da so prihodnji ljudje pomembni, enako pomembni kot ljudje, ki živimo danes. Emmanuel Agius (2006) spomni, da: *»Zemljini viri pripadajo vsem generacijam. Nobena država, kontinent ali generacija nima izključujoče pravice do Zemljinih naravnih virov. Te vire so nam predale pretekle generacije; zato je naša odgovornost, da jih našim naslednikom predamo naprej v dobrem in izboljšanem stanju.«*

Medgeneracijska pravičnost nam postavlja vprašanje o tem, kako bodo naša ravnanja vplivala na prihodnje ljudi in kako ravnati, da jih ne bodo prizadela. Poznamo namreč tudi številne okoljske ukrepe, ki koristijo današnjim generacijam, breme pa se prenaša na prihodnje. Dober primer je raba jedrske energije, ki nadomešča fosilna goriva in proizvaja energijo brez večjih učinkov na okolje, a pri tem ustvarja okolju nevarne radioaktivne odpadke, s katerimi se bodo morale ukvarjati prihodnje generacije (Savić, 2017).

Ljudje se že od nekdaj sprašujemo o lastni minljivosti, zapuščini v svetu in s tem je povezano tudi zavedanje, da imajo današnje odločitve pomemben vpliv na usodo prihodnjih generacij; na to pa opozarjajo tudi različne religije, kulture in civilna prava po svetu. Različnim teoretskim pristopom je skupno, da se sprašujejo, kako vključiti (moralno) dolžnost sedanjih generacij in kako bo ta usmerjala naša ravnanja, predvsem pri ohranjanju okolja. To pomeni, da medgeneracijska pravičnost spodbuja k okoljski etiki in odločitvam, ki imajo dolgoročno koristen učinek na okolje. Starejši ljudje naj enako prispevajo pri zagotavljanju tako imenovane *medgeneracijske zapuščine*, s katero je vsaka generacija dolžna prihodnji generaciji zagotoviti zadostno količino ustvarjenega (kulturnega) in neustvarjalnega (naravnega) kapitala, ki omogoča kakovostno življenje prihodnjih generacij (Savić, 2017).

Raziskave sicer kažejo, da so starejši ljudje manj vključeni v okoljske iniciative, organizacije in v skupno reševanje podnebnih sprememb. Pillmer idr. (2021) naštevajo možne ovire za manjše sodelovanje starejših. Pomanjkanje zanimanja za okoljska vprašanja je eno izmed njih. Študije, ki vključujejo udeležence iz Indonezije, Japonske, Avstralije, Združenih držav Amerike in Švedske, kažejo, da so starejši manj nagnjeni k prispevkom za čistejše okolje kot mlajši. Starejši ljudje manj podpirajo okoljske politike, ki si prizadevajo za zmanjšanje rabe fosilnih goriv, v primerjavi z mlajšimi generacijami so manj zaskrbljeni zaradi podnebnih sprememb. Druga ovira je pomanjkanje ozaveščenosti in znanja o podnebnih spremembah med starejšimi. Starejši imajo pogosto občutek, da nimajo dovolj (strokovnega) znanja o okoljskih vprašanjih in znanja, da bi lahko prispevali. Pomanjkanje veščin in znanj za uporabo informacijske tehnologije zavira tako pridobivanje informacij kakor tudi sodelovanje starejših v nekaterih okoljskih dejavnostih. Starejši ljudje v svojem lokalnem okolju tudi ne prepoznavajo možnosti za sodelovanje. Pri tem je premalo (lahko) dostopnih virov in organizacij, ki bi starejšim omogočala iskanje priložnosti in vključevanje v dejavnosti, ki ustrezajo njihovim interesom, veščinam in sposobnostim ter njihovemu fizičnemu zdravju in mobilnosti. Eden od razlogov za manjšo vključenost starejših je lahko tudi pomanjkanje finančnih sredstev, ki vodi v splošnem v manjše družbeno in politično sodelovanje.

Manjša vključenost starejših ljudi v okoljske iniciative je zamujena priložnost, ki jo je treba obravnavati, saj ima lahko sodelovanje velike koristi na individualni, lokalni in nacionalni ravni. Poleg zgoraj navedenih razlogov ima sodelovanje na okoljskem področju za starejše številne koristi. Za zdravje je najpomembnejše povečanje telesne dejavnosti, preživljanje časa v naravi pa pozitivno vpliva na kognitivne sposobnosti in duševno zdravje. Pomembna korist je tudi krepitev oziroma oblikovanje novih socialnih mrež, krepitev lokalne zavesti in participacija v družbenem življenju lokalne skupnosti. Ustvarjalnost, pozitivno osredotočanje na izboljšanje sveta in zapuščanje dediščine prihodnjim generacijam pa je obenem pomembna razvojna naloga v poznejšem življenju (Riche, 2019).

4 STAREJŠI IMAJO DOBRE MOŽNOSTI ZA SODELOVANJE PRI REŠEVANJU PODNEBNIH SPREMEMB

Starejši ljudje danes in v prihodnosti imajo lahko pomembno vlogo pri reševanju podnebnih sprememb, zaščiti ter izboljšanju okolja. Živimo dlje in starost dosegamo bolj zdravi in bolj izobraženi; v starosti imamo več znanja, izkušenj in razpoložljivega časa. V Združenih državah je delovna skupina, ki deluje pod okriljem predsednika od leta 1968, ugotovila, da obstaja nova družbena vloga starejših ljudi in velika ustvarjalna vrednost, ki jo lahko prispevajo v družbi (Riche, 2019).

Starejši ljudje imajo številne bogate življenjske izkušnje in znanja o okoljskih zadevah, predvsem na lokalni ravni in v skupnostih, v katerih so preživeli vse življenje. Imajo izkušnje o tem, kako je podnebje vplivalo na lokalno skupnost v preteklosti in kako je lokalna skupnost ob poplavih, sušah in drugih ujemah tudi ukrepala. Danes številne kulture še vedno ali pa ponovno prepoznavajo modrost starejših ljudi. Čeprav je modrost izmuzljiv koncept, velja za lastnost, pridobljeno v starejših letih, ki temelji na življenjskih izkušnjah, izostreni presoji, ravnodušnosti in dobrotljivosti, z zmožnostjo vrednotenja tako subjektivnega kot objektivnega znanja (Frumkin, Fried in Moody, 2012). Študije kažejo tudi na konkretne okoljske koristi lokalne skupnosti, v katerih so vključeni starejši ljudje, predvsem pri ohranjanju okolja, nadzoru invazivnih vrst in drugih ukrepih (Pillemer, Cope in Nolte, 2021).

Lokalne skupnosti, predvsem občine in mestne občine, so namreč ključni akterji za prilagajanje na podnebne spremembe. Medtem ko je blaženje podnebnih sprememb naloga mednarodne skupnosti (zmanjševanje emisij toplogrednih plinov in povečevanju ponora toplogrednih plinov), pa je prilagajanje na podnebne spremembe predvsem potreba in naloga lokalnih skupnosti. Gre predvsem za zmanjševanje negativnih učinkov podnebnih sprememb na okolje in ustvarjanje odpornosti človekovega bivalnega okolja. Na vlogo lokalnih skupnosti pri reševanju podnebnih sprememb opozarjajo številni mednarodni dokumenti in organizacije, med drugimi tudi konvencija županov (Mreža za prostor, 2022). V tem pogledu so starejši pomemben potencial lokalnih skupnosti, lokalno prilagajanje na podnebne spremembe pa se lahko pomembno povezuje tudi z mrežo Starosti prijaznih mest in občin.

Na lokalni ravni so starejši ljudje pogosto družbeno dobro povezani in imajo moralno avtoriteto. Zato lahko vključenost starejših ljudi v lokalnih okoljskih iniciativah in organizacijah okrepi lokalna okoljska gibanja in pozove pristojne lokalne organe k odzivom na podnebno krizo (Older people and Climate action, 2021). Številni starejši ljudje so bili sami del okoljskih in družbenih gibanj v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, za nekatere so družbeno-okoljska vprašanja ostala pomembna vse življenje (Karl, 2022). Frumkin, Fried

in Moody (2012) poudarjajo, da starejši ljudje tvorijo velik in pomemben delež volivcev, ki se redno udeležuje volitev, zato je njihova podpora pri izglasovanju okolju prijaznih politik zelo pomembna. Kljub temu, da so v javnosti politična in družbena stališča starejših ljudi pogosto prepoznana kot konservativna in nenaklonjena okoljskim politikam, so starejši ljudje po drugi strani tudi velikodušni, altruistični in izkazujejo skrb, da bi svet naredili boljši. To dokazuje tudi visoka stopnja prostovoljstva med starejšimi.

Pri reševanju podnebnih sprememb in drugih okoljskih vprašanj je pomembno izpostaviti tudi vlogo zgodovine, arhitekture in kulture vsakega kraja, kar je Charles O. Frake (1962) poimenoval »kulturna ekologija«; poudarja, da smo ljudje del narave in ne od nje ločena identiteta. Kulturna ekologija poziva k dialogu med znanstveno-tehničnim reševanjem podnebnih sprememb in jezikom ljudi, ki živijo v skupnosti. Tudi papež Frančišek je v svoji okrožnici o skrbi za skupni dom *Laudato si* (2015) poudaril, da je kultura več kot tisto, kar smo podedovali iz preteklosti; je predvsem živa, dinamična in participativna resničnost, ki je ni mogoče izključiti, ko ponovno razmišljamo o odnosu med človekom in naravo. Ena od pomembnih potreb v starejših letih je, da star človek zapusti dediščino prihodnjim generacijam. Star človek si želi prenesti svoje življenjske izkušnje in spoznanja mladim in srednjim generacijam; to pa je tudi nujno za ohranjanje samospoštovanja in doživljanja smisla v starosti (Ramovš, 2011).

Pojem dediščine pomembno podpre vključevanje starejših ljudi v okoljska vprašanja. Erikson (1959) je v 60. letih prejšnjega stoletja vnesel pojem *generativnost*, ki opozarja, da je neprimerno dajati prednost svojim sodobnikom pred prihodnjimi generacijami pri razdeljevanju škode in koristi (Savić, 2017). Urien in Kilbourne (2011) dodajata, da se generativnost nanaša na prepričanja posameznikov, da ima njihovo sedanje vedenje posledice za prihodnje generacije in je vir motivacije za ljudi, da delajo (javno) dobro. Pogosto se generativno razmišljanje in vedenje pri ljudeh razvija z osredotočanjem na lastne bližnje potomce – otroke in vnuke, kar sicer podpira razvoj okoljskih vrednot, potrebno pa je gledati širše. Haq (2017) povzame pojme generativnost, zapuščina in dediščina v dveh pomembnih vprašanjih: *Kako želite, da se vas spominjajo?* in *Kakšna naj bo vaša zapuščina?* Starejši ljudje, ki razmišljajo izrazito generativno, so pogosto okolju prijaznejši potrošniki in prostovoljci (Tahri in Malas, 2022).

Starejši ljudje imajo torej dobre možnosti, da sodelujejo pri reševanju podnebnih sprememb, pogoji za to pa so ozaveščanje, izobraževanje in prilagajanje aktivnosti glede na zmožnosti različnih skupin starejših ljudi. Pomembno je, da se poleg digitalnih oblik omogoča sodelovanje, ki vključuje osebni pristop (Pillemer, Cope in Nolte, 2021). Starejši ljudje dajejo lahko pri tem velik doprinos predvsem v lokalnih okoljih.

5 REŠEVANJE PODNEBNIH SPREMEMB JE PRILOŽNOST ZA MEDGENERACIJSKO SOLIDARNOST IN SOŽITJE

Medgeneracijske vezi so dragocene in pomembne pri reševanju problemov, ki vplivajo na celotno družbo, tudi pri podnebnih spremembah. Medgeneracijsko sodelovanje pomeni sožitje med generacijami (Hozjan, 2010), medgeneracijsko sožitje pa »je sožitje med mlado, srednjo in tretjo generacijo ali rodom. Mladi rod so ljudje od začetka življenja do samostojnosti (zaposlitev, prvi otrok), upokožitev je povprečna zgornja meja srednje generacije, ki nato preide v tretjo. Kakovost staranja in starosti je zelo odvisna od kakovosti sožitja med generacijami.« (Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje, 2010).

Kljub temu smo priča paradoksu, da se z naraščanjem starejšega prebivalstva mlajša in starejša generacija manj povezujeta. S tem se večja verjetnost, da obe generaciji zaradi predsodkov in napačnih predstav razvijata negativna stališča druga do druge (Pillemer idr., 2022). Pogosto se oblikujejo starostni stereotipi tako za starejše kot za mlajše, kar ovira komunikacijo med generacijami.

V preteklosti je do največ rednih neformalnih stikov med generacijami prihajalo v družinah, danes delno tudi v socialnih, humanitarnih, vladnih in nevladnih programih. V zadnjem stoletju smo dosegli izjemen razvoj na materialnem, tehničnem in naravoslovnem področju, medtem ko je znanje na področju osebnega razvoja in medčloveškega sožitja v zaostanku. Starejša generacija je ob hitrem tehnološkem napredku izgubila nekatere kompetence za pripravo mlajše generacije za samostojno življenje (Hozjan, 2010). Medgeneracijskega sožitja se moramo danes zato učiti na način, ki omogoča ljudem vseh starosti in sposobnosti deljenje svojih izkušenj, znanj in sposobnosti, s katerimi krepimo medosebne odnose (Mlinar, 2009). Avtorji, kot so Hollingshead, Corcoran and Weakland (2014) poudarjajo, da se različne generacije najbolj učijo druga od druge in druga o drugi preko okoljskih, družbenih in drugih aktualnih tem, ki so pomembne za vse generacije; sem sodijo tudi podnebne spremembe.

V mednarodni gerontološki reviji *The gerontologist* je bila februarja 2022 objavljena študija, ki je preučevala znanstveno literaturo, ki obravnava starejše ljudi in medgeneracijske odnose v kontekstu podnebnih sprememb. V do danes objavljenih 20 znanstvenih člankih odsevajo različna razmišljanja. Nekateri poudarjajo medgeneracijske konflikte, drugi pa prenos znanj, izkušenj in solidarnosti med generacijami. Ayalon idr. (2022) pravijo, da generacijske razlike v načinu življenja, porabi energije in odnosu do podnebnih sprememb med generacijami obstajajo, jih je pa mogoče premagati s poudarjanjem solidarnosti med generacijami in zmožnostjo starejših ljudi, da prispevajo v reševanju podnebnih sprememb.

Prizadevanja za reševanje podnebnih sprememb so priložnost za medgeneracijsko solidarnost. Znotraj živečih generacij je tradicionalno prihajalo do vzajemne medsebojne skrbi in pomoči; tisti, ki so rojeni prej, skrbijo za tiste,

ki so rojeni kasneje; nato se pomoč vzajemno obrne: mlajši skrbijo za starejše. Medgeneracijska solidarnost je vzajemna pomoč ene generacije drugi; tam, kjer ima ena višek tistega, česar drugi generaciji primanjkuje. Ker smo priča družbenim in demografskim spremembam, so ta razmerja zapletenejša. Ko govorimo o medgeneracijski solidarnosti, imamo ob staranju prebivalstva pogosto v mislih solidarnost mlajših generacij do starejših, a podobno bi lahko govorili tudi o solidarnosti starejših do mlajših in prihodnjih generacij, ki se bodo soočale s podnebnimi spremembami.

Mlajše generacije so namreč v večini zaskrbljene zaradi podnebnih sprememb in vplivu na njihova življenja v prihodnje; že danes se posledice kažejo v duševnem zdravju mladih, ki čutijo stisko pred brezupno prihodnostjo. Kennedy and Gislason (2022) ugotavljata, da nekateri mladi opuščajo visoko izobraževanje, se ne odločajo za družino, ker živijo v strahu pred tem, kaj bodo podedovali njihovi otroci. To področje raziskuje tudi podnebna psihologija, ki poskuša razumeti psihološke procese v povezavi s podnebnimi spremembami, odzive in posledice na podnebne spremembe ter tudi, kako povečati psihološko odpornost na uničujoče vplive podnebnih sprememb. Negativne posledice so lahko neposredne, kot je na primer stres ob ekstremnih vremenskih razmerah, ali posredne preko gospodarskih in družbenih dejavnosti, kot je na primer slabša možnost pridelave hrane; pa tudi z zavedanjem o nevarnosti podnebnih sprememb, ki nas neposredno ne prizadenejo (DŠPS, 2022).

Medgeneracijsko sodelovanje pri reševanju podnebnih sprememb je zato še toliko pomembnejše, saj starejše generacije lahko vlivajo upanje in pogum mlajšim generacijam s svojimi življenjskimi izkušnjami in s pristno skrbjo za boljši svet. S tem dajejo tudi občutek mlajšim generacijam, da pri »reševanju sveta« niso same. Dobri primeri so številne nevladne organizacije in društva starejših ljudi, ki aktivno sodelujejo pri reševanju podnebnih sprememb z aktivizmom za vnuke, mlajše in prihodnje generacije, zagovorništvom in političnim udeleževanjem; primeri takšnega sodelovanja so neprofitna odvetniška družba *Our children trust* (<https://www.ourchildrenstrust.org/>), ki mladim iz različnih okolij zagotavlja strateške pravne storitve, ki temeljijo na kampanjah za zagotavljanje njihove zakonske pravice do varnega okolja. Organizacija *Elders for climate change* (<https://www.eldersclimateaction.org/>) mobilizira starejše po Združenih državah Amerike, da se spopadejo s podnebnimi spremembami, dokler je še čas za zaščito blaginje vnukov in prihodnjih generacij; ter številne druge. V Sloveniji takšnih organizacij še ne poznamo, vredno pa je omeniti, da se starejši pridružujejo akcijam, ki jih organizirajo nevladne organizacije in različne civilne iniciative za podnebne spremembe. V kakšnem obsegu so starejši vključeni v nevladne organizacije in aktivizem na področju podnebnih sprememb, ni dokumentirano. Poznani so tudi projekti, ki vključujejo starejše ljudi pri dokumentaciji praks za trajnostni ribolov, trajnostno kmetijstvo in trajnostne oblike bivanja. Predvsem

pa so trajnostni posegi v življenjski slog vsakega posameznika lahko pomemben doprinos starejših ljudi; te so na primer zmanjševanje in ločevanje odpadkov, sprememba prehranskih navad, omejitve letalskih potovanj ipd.

Prav tako lahko skupne razprave o podnebnih spremembah mladih in starejših generacij pozitivno prispevajo k razmišljanju srednje generacije, ki ima zmožnosti in možnosti za izvajanje sprememb. Medgeneracijsko sodelovanje lahko vodi do integriranih, ustvarjalnih, medsektorskih in trajnostnih prizadevanj, ki presegajo kratkoročno razmišljanje in je pogostejše med odločevalci srednje generacije (Kennedy and Gislason 2022).

V tem pogledu so pomembni programi, ki vključujejo vse generacije v procese odločanja. Dober primer je program Svetovne zdravstvene organizacije Starosti prijazna mesta in občine, ki sicer v prvi vrsti odgovarja na demografske spremembe in prilagajanje lokalnega okolja, da omogoča aktivno in zdravo staranje, dolgotrajno oskrbo ter solidarno medgeneracijsko sožitje. Program spodbuja vključevanje tako starejše kot mlajše populacije v procese odločanja in soustvarjanja lokalne skupnosti. Program se namreč nanaša na področja, ki so pomembna za vse generacije, ki živijo v lokalni skupnosti, te pa so: stavbne in zunaj stavbne površine, prevoz, bivališča, družabno življenje, spoštovanje in vključevanje v družbo, družbeno angažiranje in zaposlitev, komunikacija in obveščanje ter storitve skupnosti in zdravstvenih služb (Inštitut Antona Trstenjaka, 2022). Pri tem je pomemben poudarek, da je tisto, kar je »starejšim prijazno«, prijazno tudi drugim generacijam (Ramovš, Moulaert in Ramovš, 2020), in da je staranje vseživljenjski proces; vsaka generacija bo enkrat stara. Z omenjenimi področji, kot so družbeno življenje starejših, vključevanje v lokalno skupnost, informiranje in ozaveščanje pa lahko Starosti prijazna mesta in občine rešujejo tudi nekatere razloge za manjšo vključenost starejših v okoljske organizacije in iniciative. Krawchenko in drugi (2016) spodbujajo iniciativo Starosti prijaznih mest in občin, da pri prostorskem načrtovanju stavbnih in zunaj stavbnih površin upoštevajo potrebe starejših ljudi in vključujejo prilagoditve glede na ranljivost okolja in dejavnikov tveganja posledic podnebnih sprememb.

Prizadevanja za reševanje podnebnih sprememb združujejo vse živeče generacije v skrb za prihodnje generacije; vzajemna pomoč med živečimi generacijami pa vzpostavlja verigo medgeneracijske pravičnosti za vse prihodnje živeče skupnosti generacij, ki na osnovi vzajemnosti skrbijo za starejše in mlajše v svoji skupnosti. Mlinar (2009) tako poudarja, da je reševanje podnebnih sprememb priložnost za zaveznitvo med generacijami in za vzpostavitev dialoga in osebnega odnosa med generacijami; da mlad človek nima le odnosa *do* starega človeka, ampak *s* starim človekom in obratno. To je obenem priložnost za spremembo človekovega odnosa v celoti – tako do drugih ljudi, do življenja, do zemlje in celotnega živega sveta, prihodnosti in preteklosti. Človekov odnos do okolja in človeka se spreminja tudi na podlagi občudovanja estetskega, tistega kar v naravi

vidimo kot lepo in vredno samo po sebi. Globoko povezovanje z lepim je še ena od priložnosti za medgeneracijsko povezovanje.

Frumkin, Fried in Moody (2012) poudarjajo, da je sodelovanje in vključevanje starejših ljudi pri reševanju podnebnih sprememb lahko ena od največjih zapuščin, ki jo starejše generacije lahko zapustijo mlajšim. Malo komu je prijetna misel, da samo živimo in umremo; naše življenje mora imeti smisel in da smo na nek način zaznamovali svet v spomin našim zanamcem. Bili smo tukaj, ustvarjali in ljubili svet; to so plodna tla, iz katerih vzkljuje želja po zapuščini. Občutek zapuščine je skrb za tiste, ki pridejo za nami, v psihološkem smislu pa je to sedma od osmih razvojnih stopenj, ki jih je opisal psiholog Erik Erikson. To je ponazorila tudi skupina svetovnih voditeljev *The Elders*, ki jo je sklical Nelson Mandela in je leta 2009 pozvala k mednarodnim ukrepom proti podnebnim spremembam in poudarila pomen medgeneracijske odgovornosti. Zapuščinsko razmišljanje lahko vključuje tudi odgovornost za oblikovanje odnosa in sprememb vedenja na ravni družine in skupnosti, širša razprava o pojmu zapuščine in dediščine, osredotočena na obveznosti sedanje do prihodnjih generacij, pa lahko pripomore k napredku podnebne politike in za starejše ljudi vzpostavi edinstveno možnost za sodelovanje. Eden od nosilcev te razprave je lahko razmišljanje starejših ljudi o vrednotah, ki jih želijo zapustiti prihodnjim generacijam.

6 ZAKLJUČEK

Pričujoči članek je nastal z namenom osvetlitve povezave med dvema velikima svetovnima izzivoma, demografsko in ekološko krizo. Oba izziva imata skupna številna presečišča, ki se lahko rešujejo na individualni, lokalni, nacionalni in svetovni ravni. V tem pogledu smo želeli izpostaviti predvsem dvojje: koncept medgeneracijske pravičnosti, ki se kaže v skrbi za prihodnje generacije, in vlogo, ki jo pri tem lahko igra program Starosti prijaznih mest in občin. Koncept medgeneracijske pravičnosti naslavlja pomembno potrebo človeka po smislu v starosti in zapuščini, ob tem pa gradi medgeneracijsko sožitje, ki je nujno pri reševanju obeh kriz, tako demografske kot ekološke.

Pregled svetovne literature je jasno nakazal, da so starejši ljudje v povezavi s podnebnimi spremembami ranljiva skupina, po eni strani so povzročitelji podnebnih sprememb, po drugi pa neizkoriščen potencial in zamujena priložnost pri njihovem reševanju. V starajoči se družbi starejši ljudje namreč tvorijo pomemben del populacije, ki bo še posebej trpela zaradi podnebnih sprememb; tudi njo skrbijo škodljivi vplivi in prihodnost svojih vnukov, zato njihovo sodelovanje lahko pomaga pri reševanju podnebnih sprememb. Pregled je nakazal tudi, da je premalo dokumentiranih dobrih praks starejših ljudi pri reševanju podnebnih sprememb; to je v prihodnje lahko pomembna naloga pri informiranju, ozaveščanju in promoviranju vključevanja starejših ljudi v reševanje na tem področju.

V slovenskem prostoru je literature na to temo zelo malo; zato je članek usmerjen tako v same podnebne spremembe in z njimi povezane pomembnejše dokumente kakor tudi posamezne vidike starejših ljudi v povezavi s podnebnimi spremembami. Gerontologija ima na tem področju v prihodnje pomembne izzive, predvsem pa priložnosti. Ena od njih je gradnja občutka medgeneracijske odgovornosti do prihodnjih generacij tudi na področju okoljske zapašine.

LITERATURA IN VIRI

- Aguius Emmanuel (2006). A European Ombudsman for the Rights of Future Generations. *V Do we owe them a future? The opportunities of a representation for future generations in Europe*, ur. Benedek Jávör in Judit Rácz, 30. Budimpešta: Végegylet – Protect the Future.
- Ayalon L., Senjooti R., Aloni O., Keating N. (2022). A Scoping Review of Research on Older People and Intergenerational Relations in the Context of Climate Change. *The gerontologist*, gnc028.
- Cooper R. (2022). *Climate Change and Older Adults: Planning Ahead to Protect Your Health*. National council on ageing. Dostopno na: <https://www.ncoa.org/article/climate-change-and-older-adults-planning-ahead-to-protect-your-health>.
- COP27 (2022). Dostopno na: <https://cop27.eg/#/>.
- Curzon H. (2020). Not us and them – The voice of older people in the climate crisis. *IIC*. Dostopno na: <https://ilcuk.org.uk/not-us-and-them/>
- Defra (2012). *UK Climate Change Risk Assessment: Evidence Report*, London.
- Društvo študentov Psihologije Slovenije (2022). *Teden ozaveščanja, podnebne spremembe*. Dostopno na: <https://www.facebook.com/100065574516274/posts/485159457013201/?fite=scwspnss>.
- Erikson E. (1959). *Identity and the Life Cycle*. New York, NY: W.W. Norton and Company.
- Evropska komisija ^a (2022). *Climate negotiations*. Dostopno na: Climate negotiations (europa.eu).
- Evropska komisija ^b (2022). *A European green deal*. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- Evropska agencija za okolje (2022). *Pot do svetovnega trajnostnega razvoja*. Dostopno na: Pot do svetovnega trajnostnega razvoja — Evropska agencija za okolje (europa.eu).
- Evropski parlament (2021). *Poročilo o vplivu podnebnih sprememb na ranljive skupine prebivalstva v državah v razvoju*. Dostopno na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0115_SL.html
- Frumkin H., Fried L. & Moody R. (2012). Aging, climate change, and legacy thinking. *American Journal of Public Health*, 102(8), 1434–1438.doi.org/10.2105/AJPH.2012.300663.
- Haq G., D. Brown and S. Hards (2010). *Older People and Climate Change: the Case for Better Engagement. SEI project report*. Dostopno na: <https://www.sei.org/publications/older-people-climate-change-case-better-engagement/>.
- Haq G. (2017). Growing old in a changing climate. *Public Policy & Aging Report*, 27(1), 8-12. doi:10.1093/ppar/prw027.
- Hollingshead B. P., Corcoran P. B., & Weakland J. P. (2014). *Intergenerational learning and transformative leadership for sustainable futures*. Wageningen, Netherlands: Wageningen Academic Publishers.
- Hozjan T. (2010). Aktualne dejavnosti na področju medgeneracijskega sodelovanja v Sloveniji. *Andragoška spoznanja*, 16, 4. str. 45-52.
- Inštitut Antona Trstenjaka (2022). *Starosti prijazna mesta in občine*. Dostopno na: <https://www.inst-antonatrstenjaka.si/gerontologija/projekti/9.html>.
- Karl F. (2022). *Age or Income: The Baby Boomers and the Climate Change*. Research Gate.
- Kennedy A. M., Gislason M. K. (2022). Intergenerational Approaches to Climate Change Mitigation for Environmental and Mental Health Co-benefits. *The Journal of Climate Change and Health*.
- Krawchenko T., Keefe J., Manuel P., Rapaport E. (2016). Coastal climate change, vulnerability and age friendly communities: Linking planning for climate change to the age friendly communities agenda. *Journal of Rural studies* 44, 55-62.
- Mlinar A. (2009). Medgeneracijski dialog, trajnostni družbeni razvoj in primeri dobrih praks. *Kakovostna starost*, 12, 2 str 9-22.

- Mreža za prostor (2022). *Kako se podnebnim spremembam prilagajamo na lokalni ravni?* Dostopno na: <https://www.mrezaprostor.si/aktualno/clanki/vodnik-za-prilagajanje-na-podnebne-spremembe/>.
- Older people and climate action (2021). UN, Department of Economic and Social Affairs Population Division. Dostopno na: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/OlderPeople_inClimateAction_briefing_18032021.pdf.
- Papež Frančišek (2015). *Hvaljen, moj Gospod – Laudato si. Okrožnica o skrbi za skupni dom*.
- Pillemer Karl (2010). Gray, green and active: Environmental volunteerism benefits older adults and society. V: *ICAA Green Guide 2010*, str. 10–13.
- Pillemer K., Cope Tillema M., Nolte J. (2021). Older people and action on climate change: A powerful but underutilized resource. V: *HelpAge International*, January 2021.
- Pillemer K., Nolte J., Schultz L., Yau H., Henderson R. C., Tillema Cope M., and Baschiera B. (2022). The Benefits of Intergenerational Wisdom-Sharing. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. A Randomized Controlled Study. 19, 4010.
- Ramovš J. (2011). Potrebe v starosti. *Kakovostna starost*, 14-2. Dostopno na: <https://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/clanek.html?ID=983>
- Ramovš M., Moulaert T., Ramovš J. (2020). *Na poti k starosti prijazni skupnosti. Priročnik za starejše občane in za lokalno akcijsko skupino starosti prijazne občine*. Dostopno na: https://www.alpine-space.org/projects/taafe/about/d.t1.2.1-methodology-booklet_slo_-version.pdf.
- Report of the World Commission on Environment and Development: *Our Common Future* (1987). Dostopno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.
- Republika Slovenija (2022). Gov.si. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2022-09-21-vabilo-k-sodelovanju-v-procesu-priprave-novega-predloga-zakona-o-podnebnih-spremembah/>.
- Resolucija o Dolgoročni podnebni strategiji Slovenije do leta 2050 (2021). Dostopno na: Resolucija o Dolgoročni podnebni strategiji Slovenije do leta 2050 (ReDPS50) (pisrs.si).
- Riche Meagan (2019). Creating change: Finding older adults role in local environmental issues. *Community Engagement Student Work*. 24. Dostopno na: https://scholarworks.merrimack.edu/soe_student_ce/24.
- Savič D. (2017). *Medgeneracijska pravičnost kot temelj ravnanja z okoljem*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Stern Nicholas (2022). A time for action on climate change and a time for change in economics. *The Economic Journal*, 132, 1259–1289. Dostopno na: <https://doi.org/10.1093/ej/ueac005>.
- Šifkovič S., Simoneti M. (2022). *Vodnik za prilagajanje na podnebne spremembe. Mreža za prostor*. Dostopno na: <https://www.mrezaprostor.si/aktualno/clanki/vodnik-za-prilagajanje-na-podnebne-spremembe/>.
- Tahri N., Malas Z. (2022). *Seniors also care about the planet*. Dostopno na: Seniors also care about the planet - University of Montpellier (umontpellier.fr).
- Tosun Jale (2022). Addressing climate change through climate action. *Springer nature*. Dostopno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s44168-022-00003-8>.
- Umanotera (2022). *Mednarodni podnebni sporazumi*. Dostopno na: Mednarodni podnebni sporazumi – Umanotera.
- United Nations Climate change (2022). *The Paris Agreement*. Dostopno na: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- Urien B. & Kilbourne W. (2010). Generativity and self-enhancement values in eco-friendly behavioral intentions and environmentally responsible consumption behavior. *Psychology & Marketing*, 28(1), 69-90. doi.org/10.1002/mar.20381.
- Združeni Narodi (2022). *What is Climate change?* Dostopno na: <https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>.

Naslov avtorice:

Katja Bhatnagar: katja@iat.si